

MARIA ÅGREN (red.): *Hans & Hennes. Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*, Opuscula Historica Upsaliensia 30, Uppsala 2003. 304 s. 110 svenske kr.

Hans & Hennes är den fyndiga titeln på en välmatad antologi om kön, makt och egendom i äldre dagars Sverige, redigerad av uppsalahistorikern Maria Ågren. Bakom boken står ett löst nätverk av svenska historiker som från olika infallsvinklar arbetar med ägande i förhållande till samhällets övergripande genusordning. Resultatet är en mångfacetterad studie med breda tidsramar. Förutom ett ovanligt fylligt introduktionskapitel, författat av Ågren i samarbete med Maria Sjöberg, rymmer boken tio empiriska undersökningar som belyser ägandets genushistoriska aspekter från kristendomens införande till det industriella genombrottet.

Vilka former av ägande är det då som avhandlas? Till att börja med intar jordägandet en särskild plats. Redan i upptakten fastslår Ågren och Sjöberg att jorden var »den mest betydelsefulla egendomen» under den förindustriella epoken, därför bär jordägandets uppbyggnad vittnesbörd om »maktens generella principer i det äldre samhället.» (s.6.) Kvinnornas äganderättsliga förhållande till jorden är ett talande exempel. Alltsedan kodifieringen av den medeltida landskapsrätten hade kvinnorna i Norden lagfästa rättigheter att arva jordegendom, men rätten att köpa, sälja och förestå denna jord – den så kallade dispositionsrätten – var ett privilegium som i många och långa sekler tillskrevs kvinnornas målsmän, i allmänhet deras makar. Detta asymmetriska förhållande är antologins förenande problemkomplex. Dels granskas etableringen av egendomsrättsliga genushierarkier på det officiella planet, via lagar och förordningar, men boken handlar framförallt om hur de officiella föreskrifterna har tolkats, utmanats och reproducerats i praxis. Exempelvis studeras klosterdonationer, olika former av jordförsäljning, arvskiften och »förtida överlåtanden», det vill säga en form av generationsväxling där åldrande bondpar lät utsedda arvingar överta släktgården i utbyte mot reglerad ålderdomsförsörjning. Prioriteringen av dessa praktiska och lite mer vardagliga dimensioner är en av bokens starkare sidor.

Det har redan framhållits att *Hans & Hennes* är en bok med många facetter och perspektivet innefattar även egendom av immateriell art. I synnerhet gäller detta bidragen som behandlar städer och stadslagstiftning. Martin Wottle skriver om kvinnors möjligheter att erhålla borgerliga privilegier i 1700- och 1800-talets Stockholm, Solveig Fagerlund behandlar kreditvärdigheten och dess moraliska aspekter i det tidigmoderna Helsingborg och Tomas Nilson påvisar den centrala roll som hustrurnas sociala kontaktnät spelade för textilfabrikörerna i industrialismens Borås. Särdeles intressant är Catharina Anderssons artikel om det medeltida frälsets sedvänja att sätta döttrar i kloster. Äldre forskning har enligt Andersson överbetonat traditionens ekonomiska aspekter. Detta har resulterat i anakronistiska förklaringsmodeller, då ekonomi och politik inte kan separeras från religionen när man försöker förstå medeltidsmänniskors agerande. Placeringen av en personlig förbedjerska i något av de stora klostren var ett handlande med högt kulturellt värde – en »religiös investering» som stärkte familjens »symboliska kapital» och främjade överhuvudets karriär som storman och riddare. Ett annat förtjänstfullt bidrag är Åsa Karlsson Sjögrens studie av ägande, rösträtt och kön i frihetstidens svensk-finska städer. 1720-talets konstitutionella reformer förstärkte borgarnas inflytande över borgmästarämbetet och riksdagens sammansättning. Då dessa politiska befogenheter baserades på

burskap och förmögenhet var det förhållandevis vanligt att änkor till burskaps-ägande män deltog som röstande vid både borgmästarval och riksdagsval. Men vid 1700-talets mitt började borgaränkorna uteslutas ur röstlängderna, ofta med uttryckliga referenser till deras »qwinnokön«. Som Karlsson-Sjögren formulerar det kom alltså »...’könet’ in som argument mot kvinnors rösträtt.« (s. 193.) Utvecklingen relateras till det nya individbegrepp som utkristalliserades i tidens politiska debatt. Rösträtt skulle inte längre vara en fråga om ägande, utan en grundläggande rättighet för den individuella medborgaren – en politisk status som under perioden renderades allt starkare kopplingar till Mannen med stort M.

Ett fenomen som texterna ständigt återkommer till är den ekonomiskt självständiga kvinnan. Detta var sannerligen inte någon oproblematisk kvinnoposition. Flera författare använder faktiskt ordet »anomali« för att beskriva äldre tiders förhållningssätt till kvinnligt näringsidkande. Samtidigt var det en praktisk nödvändighet, inte minst när det handlade om änkor. Den gifta kvinnans egendomsrättsliga ställning blev betydligt starkare vid mannens frånfalle. Enligt 1734 års lag var änkan myndig i förhållande till sin egendom, berättigad att handla och förestå utan målsmans överinseende. Men det fanns många hinder. I sin ovannämnda studie visar Wottle hur skrån och handels societeter motarbetade de kvinnor som sökte fortsätta avlidna makars rörelser. Stadens korporativa sammanslutningar hade en tydlig ambition att hålla de borgerliga privilegierna exklusivt manliga, bland annat kunde änkor aldrig bli fullvärdiga medlemmar av societeternas gemenskap. Ett liknande förhållande tycks ha existerat på landsbygden, men här var det inte formella korporationer utan släkten som utgjorde det stora hindret för ankors självägande. Rosmarie Fiebrantz artikel om egendomsöverlåtelser i norrländska Bjuråker tillhandahåller många exempel på hur svärföräldrar och andra släktingar pressade änkor för att bevara fädernesgården i släktens händer.

För oss som arbetar med kön, makt och historia serverar *Hans & Hennes* både intresseväckande infallsvinklar och praktiskt användbara upplysningar. Men boken har sina brister. Om man först ser till formen lämnar korrekturen en del att önska. Överlag är språket korrekt och förhållandevis lättflytande, särskilt i introduktionskapitlet, men de enskilda bidragen utsätter dessvärre läsaren för en del irriterande slarvfel och klumpiga satskonstruktioner. Till exempel stöter man på osnygga meningar av typen »Men precis som män gick till väga när de sålde så handlade dessa kvinnor på samma sätt...« (s. 94.) Ett innehållsmässigt problem är den fyrkantiga användningen av begreppet genus. Både undertiteln och introduktionen utlovar genusanalytiska undersökningar, men ser man till de enskilda bidragen dominerar det kvinnohistoriska perspektivet. Detta kan exemplifieras med problemformuleringar från två av artiklarna: »Vilka följder fick kristnandet för kvinnorna i Skandinavien....« (s. 37.); och »...vilken roll kvinnor från olika sociala skikt spelade i kreditsammanhang.« (s. 142.). Vissa författare tillmäter visserligen *relationen* mellan män och kvinnor en viss betydelse. Detta gäller i synnerhet Fiebrantz, som laborerar med begreppet *genuspositioner*. Men de relationella och konstruktivistiska ansatser som karaktäriserar modern genusteori är generellt sett nedtonade i denna samlingsvolym. Med detta vill jag inte utdöma de kvinnohistoriska frågeställningarna som ointressanta, blott påminna om att ett alltför ensidigt fokus på »kvinnans« förhållanden har problematiska implikationer av både epistemologisk och politisk karaktär. Att genus/kön åter görs synonymt med »Kvinnan« är inte önskvärt, inte heller att genusanalysen reduceras till en evig historia om kvinnlig underordning

och manligt förtryck. Problemkomplexet kön-makt-egendom har fler nyanser än så. Det var exempelvis många män som uteslöts från ägandet och dess politiska följdverkningar, både i förhållande till jorden och de borgerliga privilegierna. Därför hade boken mått bra av en eller flera artiklar som från ett mer konstruktivistiskt perspektiv studerat hur olika *kvinnligheter* respektive *manligheter* formulerats kring olika typer av egendom.

Andreas Marklund

LENA LIEPE: Den medeltida kroppen. Kroppens och könets ikonografi i nordisk medeltid. Nordic Academic Press. 2003. 270 s., 85 ill. både i färver og sort/hvid. 250 kr.

Den unge svenske kunsthistoriker Lena Liepe har føjet endnu et værk til sine arbejder om nordisk kunst. Den sidste var bogen om de nordnorske stenkirker fra 2002. Denne nye bog har kroppen i den middelalderlige billedkunst som tema. Den præsenterer fine, grundige analyser af udvalgte kunstværker fra de nordiske lande, herunder kræmmerkapellet i Skt. Petri kirke i Malmø og det gyldne alter fra Ølst, sarkofager og kalkmalerier, men dens perspektiv rækker langt ud over disse konkrete undersøgelser.

Liepe har sat sig for at vise, hvorledes billeder konstruerer køn og kropslighed. At gøre det i en så bred kunsthistorisk teoretisk sammenhæng som her, er nyt i forskningen. Liepe vil både præsentere en metode, forskellige teorier og fremlægge nogle konkrete undersøgelser til diskussion. Trods sin indsigt og lærdom, eller måske netop på grund af den, er bogen utrolig åben for læserens stillingtagen, og venlig kritisk i sin vurdering af nyttens af eksisterende teser.

Udgangspunktet er, at kroppen i middelalderens billeder, kronologisk fra ca. 1100 til 1500, var et centralt felt hvor man kunne skabe betydning, både som kunstner og som læser, som afsender og modtager. Liepe lægger vægt på at se billeder både som produkter af en overordnet teologisk diskurs og som tids- og stedsbestemte selvstændige udtryk for en opfattelse af kroppen. Hun vil vise, hvorledes kropsbilleder i nordisk kirkekunst materialiserer den vesterlandske kristenheds flerdimensionale forhold til krop og kropslighed.

Efter en grundig og tætskrevet indledning følger de tre hovedkapitler med hver deres konkrete analyser. »Kroppens kategorier«, med underafsnit om den hellige krop, den nøgne og den beklædte krop og kroppen og rummet. Her er det konkrete materiale udsmykningerne i Kræmmerkapellet i Malmø, en gennemgang der fint kan følges gennem de mange gode fotografier. Næste kapitel er »Kroppens sprog«, hvor Liepe meget instruktivt gennemgår scenerne på det gyldne alter, et frontale og en sarkofag. Hun viser, hvorledes billedernes komposition og rumkonstruktion skaber betydning sammen med figurernes udformning, gruppering og bevægelsesmønstre. Der lægges stor vægt på spillet mellem figur og (bag)grund. Liepe bruger her så vidt muligt en semiotisk model, hvor relationerne mellem tegnene etablerer betydning lige så fuldt som tegnene i sig selv, eller mere. Hvis sammenhængen ændres, ændres også betydningsindholdet. Liepe gør ikke krav på at kortlægge generelle regler for betydningsdannelse i specifikke perioder. Men hun sætter billedernes betydning i relation til den pågældende periodes kulturelt bestemte koder for visuel betydningsdannelse.

Størstedelen af det tredje kapitel »Krop og køn« behandler billeder af den nøgne krop i middelalderen med danske kalkmalerier fra forskellige perioder som studiemateriale. Billedet af den nøgne krop fungerer som et symbolsk sna-